

TÁMOP 4.2.1. B 09/1/KMR-2010.0005

Kornai János kapitalizmusképe

Szabó Katalin
egyetemi tanár

katalin.szabo@uni-corvinus.hu

SZÉCHENYI TERV

Kulcs a kapitalizmusképhez

Magamat az élet sokféle síkján inkább a normaszegők, a lázongók, a sorból kilógók, az újítani akarók közé sorolom.”

(Kornai, 2013, 36.)

Ez az önjellemzés egyben kulcsa lehet Kornai kapitalizmusképe megértésének is.

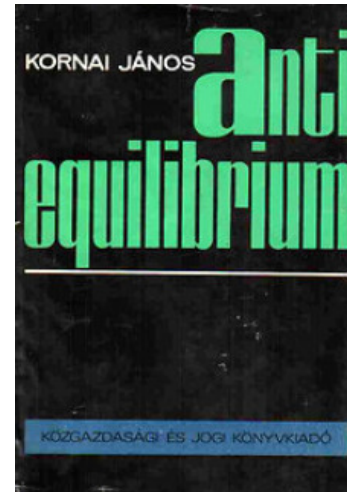
A Leontif medál átvételekor

Jan Fidmuc a „Kornai jelenségről” beszél

- Kornai minden szempontból kilóg:
  - Kornainál szinte minden feltétel hiányzik, ami elvben sikeressé tesz egy közgazdászt
- A legtöbb nemzetközi hírű kelet-európai közgazdász -- Balassától Leontiefen keresztül Harsányiig -- Nyugaton csinált karriert, Kornai alapvetően Keleten maradt
  - Kitűnő iskolák, kitűnő PhD képzés, egyike sem volt meg Kornainak
- A többiek többnyire az ideológiától és a társadalmi rendszerektől távoli témákkal foglalkoztak, mint Leontief vagy Harsányi, Kornai rendszerkritikus
  - Híres konzulensek és támogatók is hiányoztak
- Eltérően azonban Balcerovicztól vagy Gajdartól, nemcsak szocializmus, hanem **kapitalizmuskritikus** is
  - Stimuláló kutatási környezet, nemzetközileg elismert kollégák
  - A szabad gondolkodásnak teret adó, a kutatást feltételek nélkül támogató, behódolást nem igénylő kormányzatok

De ha mindezek hiányoztak, mi tette mégis sikeressé?

- Nem zárkózott be a helyi érdekű, szocialista, illetve kelet-európai témák világába, hanem szinte kezdettől fogva a kapitalizmussal is foglalkozik
- Mégpedig nem szolgai módon, átvéve a mainstreamre jellemző implicit kapitalizmusképet, miszerint ez a világ a létező világok legjobbika, hanem annak reális értékelését, azon belül kritikáját is adva.

Innovatív
megközelítés

Lényeglátás, a
legégetőbb
problémákra
koncentrál

Magas absztrakciós
fok

A gyakorlattal való
szoros kapcsolat

Állandó egészséges
kételkedés

A kapitalizmusképet alapvetően átformáló elméleti innovációk már az első cikkekben is

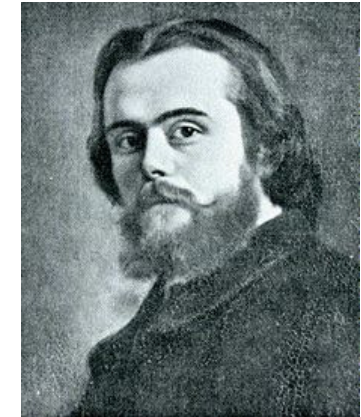
- Kihívások a mainstreammel szemben
- Az egyik legérdekesebb, a korai a kapitalizmusképet formáló eredmény a Kornai–Lipták-modell, a kétszintű lineáris programozási feladat *játékelméleti* megoldása. Ez azonban nem csupán módszertanilag új, hanem a tartalmilag is
- Kornai tehát -- eltérően a legtöbb kollégájától, s szinte az egész ún. reformirodalomtól --nem egy idealizált kapitalizmusmodellt állít szembe a létező szocializmus minden nyűgével, bajával, hanem a létező szocializmus stilizált modelljét a létező kapitalizmussal

A Kornai-Lipták modell a Walras-Debreau modellel szemben

- „Két egymással homlokegyenest ellentétes gazdaságot ábrázolnak...Most jön a meghökkentő megállapítás. Mindkét rendszerben, bizonyos szabályok betartása esetén, létrejön az egyensúly. Sőt, bizonyos feltételek mellett mindkét rendszer optimális állapotba kerülhet. Ez az állítás matematikailag bizonyítható.” (Kornai, 2013, 538. o.)

Lipták Tamás
1930-1998

Léon Walras
1834-1910

Gérard Debreau
1921-2004

1. táblázat
A kapitalizmus elfogadottságának a változása (százalék)

Ország	1991	2009	Változás
Szlovákia	69	66	-3
Kelet-Németország	86	82	-4
Oroszország	54	50	-4
Cseh Köztársaság	87	79	-8
Lengyelország	80	71	-9
Ukrajna	52	36	-16
Bulgária	73	53	-20
Litvánia	76	50	-26
<i>Magyarország</i>	<i>80</i>	<i>46</i>	<i>-34</i>

Forrás: PewResearchCenter [2009].

Kornai kritikai attitűdje önmagával szemben is hatékony

- Állandó önkorrekció, visszatér korábbi témáihoz
- Kornai kapitalizmusképe jelentősen változott, dinamizálódott az Anti-equilibriumhoz és a Hiányhoz képest a legutóbbi, 2011-es könyvében
- A hiányban egyáltalán nem szerepel az innováció, az egyensúlytalanság és a keresleti korlát áll a középpontban, míg új könyvének éppen az innováció a sarokköve
- A többlettermelés helyett, illetve mellett a többletkapacitást állítja középpontba
- Ez megfelel az informatizálódó kapitalista gazdaság mostani természetének. A készleteket minimálisra redukálják (just in time, megrendelésre termelés), de a többletkapacitások fennmaradnak
- Bár Kornai nem foglalkozik explicit módon a kapitalizmus információgazdasággá történő átalakulásával, valóságérzéke kinyitja az általa vázolt kapitalizmusképet a legújabb tendenciák, az átalakuló viszonyok felé

A kapitalizmus az innováció melegágya

- Egyetlen más társadalmi berendezkedés sem volt képes olyan technológiai fejlődésre mint a kapitalizmus, egyetlen más rendszerben sem nyílt akkora tér az innovációk előtt, mint a kapitalista piacgazdaságban
- „Sajnos a kapitalizmusnak ez a nagy erénye nem kapja meg azt az elismerést, amit megérdemelne” (Kornai, 2011
- Már időszámításunk előtt száz évvel feltalálták a gőzgépet, de csak a kapitalizmusban vált lehetővé, hogy tömegesen használják. Az ókorban mindössze egy templomajtót nyitottak és csuktak a gőzzel Alexandriában
- Ahhoz, hogy létrejöhessenek és szétpermeteződhessenek a generikus -- azaz minden területen használható -- technológiák, előbb fel kellett fogni, hogy *a gabona nemcsak különbözik a márványtól, hanem egyenlő is vele.* Meghatározott mennyisége ugyanannyi pénzt ér. Ha a pénz iránti olthatatlan vágy nem hajtotta volna a hajósokat Amerikába, többségünk még mindig gabonakásán és füveken nőne fel, mint a parasztok a középkorban.

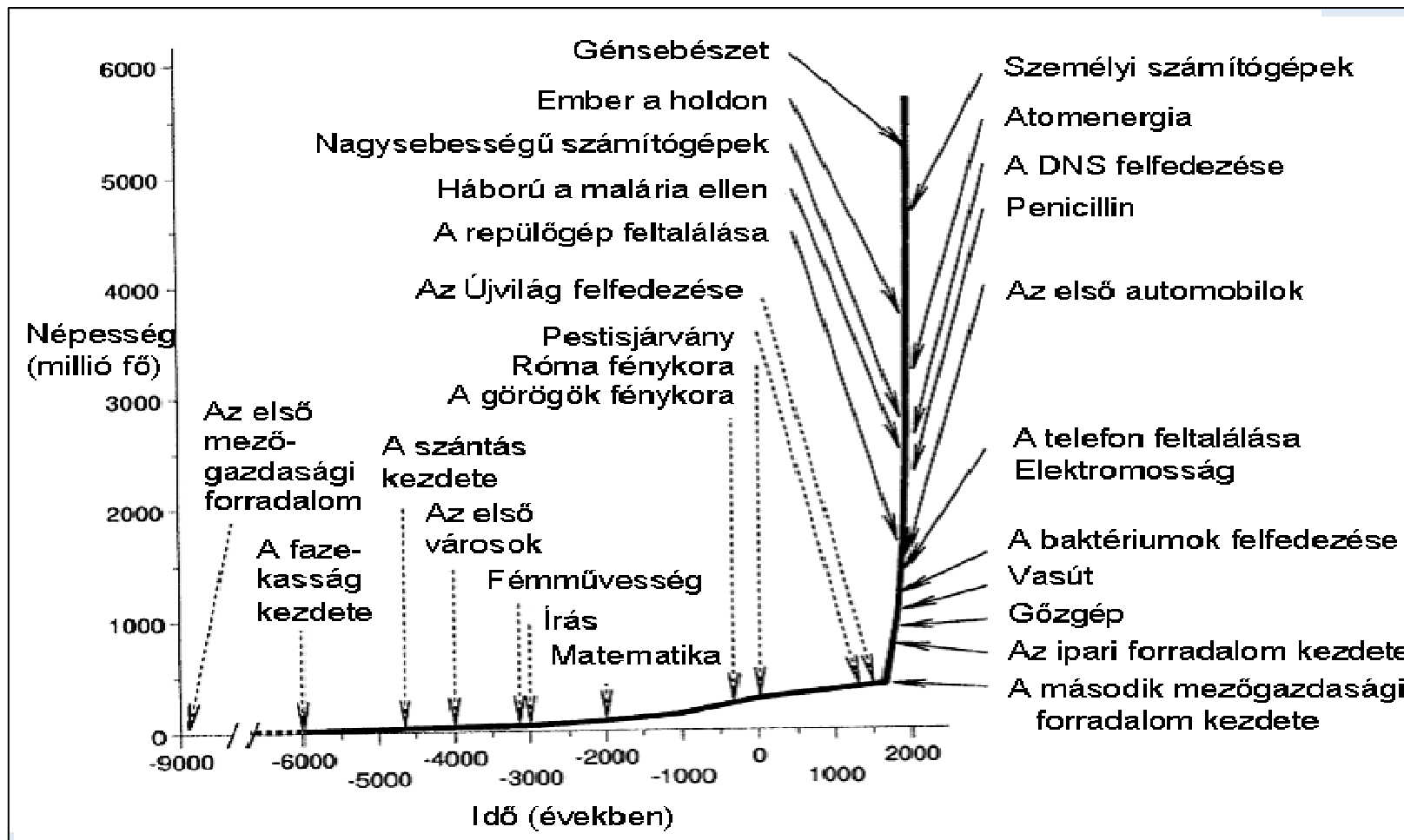
Innováció és gazdasági rendszer

Innováció	Év	Ország	Vállalat
Mozgólépcső	1921	Egyesült Államok	Otis
Lökhajtásos utasszállító	1954	Egyesült Államok	Cornet
Nyomtatott áramkör	1961	Egyesült Államok	Fairchild
Fax	1966	Egyesült Államok	Xerox
Optikai kábel	1970	Egyesült Államok	Corning
Digitális fényképezőgép	1991	Egyesült Államok	Kodak
Internetes kereső	1994	Egyesült Államok	WebCrawler
Skype	2003	Észtország	Skype
iPhone	2007	Egyesült Államok	Apple

Innováció és gazdasági rendszer

Innováció	Év	Ország	Vállalat
Elektromos hűtőszekrény	1927	Egyesült Államok	General Electric
Mikrohullámú sütő	1947	Egyesült Államok	Raytheon
Eldobható pelenka	1949	Egyesült Államok	Johnson&Johnson
Bevásárlókocsi	1950	Egyesült Államok	Humpty Dumpty Supermarket
Poliészter	1953	Egyesült Államok	DuPont
Hitelkártya	1958	Egyesült Államok	Bank of America
E-kereskedelem	1998	Egyesült Államok	eBay

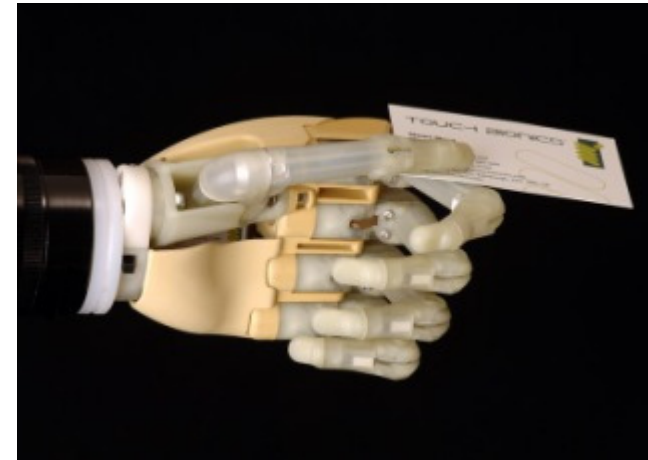
A világ népességének növekedése és főbb események a technológia történetében

Forrás: Fogel, 1989

Az innovációk robbanásszerű keletkezése és terjedése nem véletlen: alapvető strukturális sajátosságokban gyökeredzik

- Decentralizált kezdeményezés
- Óriási jutalom az innovátoroknak
- Torokmetsző verseny
- Szabad kísérletezés, a kudarc elfogadása
- Befektetésre váró tőke

Empirikus megalapozottság

- A közgazdaságtan története során csak néhány kimagasló szellem (Adam Smithől Ronald Coase-ig) egyesítette műveiben a valóság szinte aprólékos, empirikus feltárását a magas fokú absztrakcióval
- Kapitalizmusképe kialakításakor -- akárcsak más kutatási területeken -- Kornai össztekapcsolta a tények részletekbe menő bemutatását az egészen általános, rendszerszintű modellek kifejlesztésével
- A százkét éves Ronald Coase beszédes című, utolsó esszéjében – Saving Economics from the Economists – éppen ennek az egységnek a hiányát rója fel a szakmának. (Coase, 2012) „Az a mérték, amelyben a közgazdaságtan elszigetelődött a napi üzleti élettől, elképesztő és szerencsétlen... A 20. században, amikor a közgazdaságtan mint professzió megszilárdult, a közgazdászok megengedhették maguknak, hogy kizárólag egymás számára írjanak.” (Coase, 2012, 36.) Magukra hagyva a gyakorlat embereit, ahogyan Coase írja, „feladták a valós gazdaságot mint vizsgálati tárgyat.” (Coase, 2012, 36.) Kornai éppen az ellenkező irányban halad

A kapitalizmus új nyelvét teremti meg

- Magát a többletgazdaság terminus technicusát Kornai vezeti be, a hiánygazdaság ellentétpárjaként
- Míg korábban egyfajta nyelvújításként kialakította a normál állapot fogalmát, új könyvében kerüli ezt, újabb példát szolgáltatva az önkorrekcióra
- A normál állapot szerinte egy kitüntetett egyensúlyi pontot feltételez, valójában azonban a „a többletet leíró egyensúly egy jellegzetes tartományon belül helyezkedik el”.
- Miért jön létre a többlet
- Monopolisztikus verseny
- A kereslet bizonytalansága
- Innováció, azaz teremtő rombolás
- „A valóságos piacon, a valóságos koordinációs és allokációs mechanizmusok működésében, nincs és nem is lehet nyugalmi állapot. Az egymással versenyző vagy egymással szemben álló erők folytonosan változnak.
Éppen a változás a lényeges

A kapitalizmust mint rendszert ragadja meg

- A rendszer egyes tulajdonságai nem függetlenek egymástól
- A többlet oka és következménye is a versenynek
- A kapitalizmusban szükségszerű a munkanélküliség és a kapacitásfelesleg, ezeket legfeljebb mérsékelni lehet, de megszüntetni nem
- Nem lehet kimazsolázni a kapitalizmusból a technikai haladást, de otthagyni a munkanélküliséget, növekvő unkatermelékenységet kívánni, de tiltakozni a munkások „kizsákmányolása” ellen

k3340745 www.fotosearch.com

szeretni a nagy választékot
de utálni a reklámot

A kapitalizmus mérlege Kornainál

Első csoport	Második csoport
Dinamizmus, innováció, vállalkozás	Munkanélküliség, alulfoglakoztatottság
A kínálat rugalmas alkalmazkodása a kereslethez	A jövedelem és a vagyonelosztás egyenlőtlensége
Az erőforrások takarékos felhasználása	A rövid távú érdek erősebb a hosszú távú érdeknél a vállalati döntéseknél
Eladók versenye a vevőkért	A fogyasztó manipulálása
	A vevők korrumpálása az eladó által

Nem rejti el az elkötelezettségét az objektív, tárgyilagos megközelítés mögé, hanem explicitté teszi

"Amit a leginkább felháborítónak találok, az a kapitalizmus elleni populista demagógia – miközben a demagógok nyugodt lélekkel felhasználják a kapitalizmus által létrehozott felfedezések és újítások mindegyikét. Erkölcseleg visszataszító látni politikai aktivistákat, ahogy egy szélsőséges antikapitalista találkozóra vagy tiltakozó tüntetésre mozgósítanak embereket – felhasználva ezekre a célokra a számítógépeket, a mobiltelefonokat, a műholdak és az optikai kábelek által biztosított kommunikációs csatornákat." (Kornai, 2011, 65)

Kornai kapitalizmusképének kritikája (1)

- Körültekintő fogalmazása a végletes megállapításoktól való irtózása miatt nehéz vitatni Kornai János kapitalizmusképének elemeit. Mégis megteszem

1. A piaci koordináció hangsúlyozása mellett Kornai elemzésében háttérbe szorulnak a többi koordinációs típussal kapcsolatos problémák, kiemelten az agresszív koordináció. (Ezt ő maga is kritikusan felrója önmagának)

- *Vilfredo Pareto* egyenesen egyenértékűnek tekinti a két utat, ahogyan a számunkra nélkülözhetetlen javakhoz juthatunk. „Az ember erőfeszítései két különböző módon hasznosulnak: irányulhatnak egyfelől a gazdasági *javak előállítására vagy átalakítására*, másfelől a mások által termelt javak *megszerzésére, kisajátítására.*”

(Idézi Hámori,1998.)

Agresszió a kapitalizmusban

- „Vegyük csak a televíziót! Zsaruk üldöznek rablókat, verőlegények ütlegelik áldozataikat..., farmerek marhatolvajokat irtanak ki a hegyszorosban, felperesek alpereseket fognak perbe, ördögűzők varázslatokat végeznek a vámpírok ellen. Mi ez mind, ha nem *muszkuláris*« *közgazdaságtan*? Rablók, verőemberek, pereskedők – mindezek csak megpróbálnak »élni«”.

Jack Hirshleifer

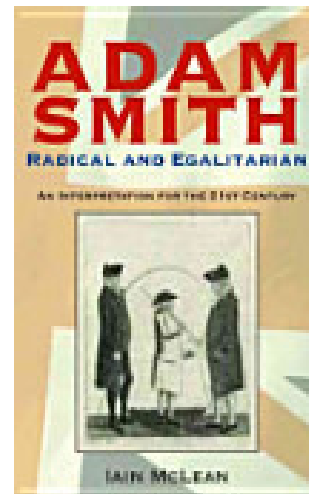

ART.
COM

Az etikai koordináció szerepének a leértékelése (2)

2. Ahogy 2013-as könyvében írja: „az etikai koordináció nem játszik uralkodó szerepet egyik társadalmi rendszerben sem.” Ez valóban így van, ha az etikai koordinációt a többi koordinációs típustól független jelenségnek tételezzük.

A gazdasági tevékenységet szabályozó jogalkotásban, a bürokrácia működésében vagy éppen a gazdasági szereplők piaci tranzakcióiban azonban nagyon is jelen vannak egy-egy társadalom etikai normái (vagy azok hiánya)

A hatékonyság nem feltétlenül ütközik az etikai elvekkel (3)

- Kornai kapitalizmusképét meghatározó gondolat, hogy „a történelem nem rendezett be olyan szupermarketet, amelynek polcain a ténylegesen megvalósult politikai-gazdasági-társadalmi rendszerek alkotórészeit külön-külön kínálják. ...Ellentmondás van egyfelől a hatékonyság követelményei, másfelől a szolidaritás, biztonság etikai elvei között.”
- A hatékonyság és az említett etikai elvek közötti kapcsolat azonban sokrétű. Miközben esetenként valóban ellentmondásba kerülhetnek, más oldalról nézve nemigen létezhetnek egymás nélkül
- Az alacsony hatékonysággal működő, szegény társadalmakban a pusztá túlélésért folyó küzdelem megbontja a szolidaritást. Nincs miből jótékonykodnia az embereknek, a gyengéknek, betegeknek nincs sok esélyük
- Másfelől a most ugyan kissé rogyadozó jóléti államok (az északi országok) hatékonyságuknak köszönhetőek – innen nézve sokszor megcsodált – szolidaritásukat, miközben a hatékonyságukat nem kis részben összefüggésbe lehet hozni kultúrájukkal, történelmi hagyományaikkal.
- Ezekben inkább az egyenlőség eszméje, mint az alá-fölérendeltség dominált

Hivatkozások

Coase, Ronald (2012): Saving Economics from the Economists. *Harvard Business Review*. 90 (12), 36–36.

Fidmuc, J.(2007): By Force of Thought. Understanding Kornai-phenomenon. Presentation at the EAE ESEM workshop, Budapest, August 29.

Hámori Balázs (1998): *Érzelemgazdaságtan*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó,

Kornai János (2008). A kapitalizmus néhány rendszerspecifikus vonása *Közgazdasági Szemle*, 55(5), 377–394.

Kornai János (2011). *Gondolatok a kapitalizmusról*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kornai János: *Központosítás és piaci reform*. Pozsony: Kaligram.

Pew Research Center (2009): The Pulse of Europe 2009: 20 Years After the Fall of the Berlin Wall. End of Communism Cheered but Now with More Reservations. <http://pewglobal.org/2009/11/02/end-of-communism-cheered-but-now-with-more-reservations>